

Милан Младеновић

ТРЕНУТАК НАШЕГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

— из светлости два упоредна тока
наше културне повести —

Приступајући предмету ове расправе, осећам обавезу да осветлим онај посебан угао посматрања, из којег ће се, у чврстој међусобној повезаности, указивати њени садржаји, те да, осим тога, јасно одредим обим и садржај појмова, које сам истакао у њеном наслову. Тиме не желим да обезбедим себи тек јасност и разговетност у излагању; него ми се овај поступак чини неопходним, будући да нас на најкраћи начин уводи у саму срж разматраних питања.

Тренутак нашег данашњег језика битно је обележен учинцима реформе, коју је у првој половини протеклог столећа, неодољивом снагом свог генија, и неупоредивим догматизмом своје воље, спровео један једини човек, чије су заслуге колико хваљене, толико и неоспорне, чије је пак целовито посланство у истој мери промакло свестраном испитивању у којој је и остале нерасветљено. Ако ми данас имамо суштинских разлога за незадовољство стањем, у којем нам се књижевни језик налази, тада имамо и обавезу да посегнемо за суштинским преиспитивањем самих основа његовога устројства. Нико није позванији да се бави преиспитивањем, и нико обученији у изградњи чврстих, и разградњи климатских темеља, него што је то философија. Настојећи да философијски мислим питање нашег књижевног језика, дакле да приступим испитивању битних токова, који су га саобразили, и преиспитивању темељних претпоставки, на које се он ослања, не могу а да не кажем да је наша философија, на томе подручју, које се тиче устројства нашег народног бића, потпуно зајала. Не треба превише наглашавати истину, са којом ће се у начелу, сложити чак и наши философи, против којих је уперена њена оштрица: наиме истину, да једна философија може исцрпсти свој појам, и одговорити свом највишем одређењу, само ако своје клијање дугује семењу, посејаном у духу једног народа, и ако листови њенога стабла бивају обликовани налогом, којег, на своме језику, изричу најдубљи коренови народног бића. Не само да се наша философија није дотакла огромне повесно-културне праће, која промишљању нуди нерасветљене сплетове узрока наших узвинућа и наших

страдања, него је њеној пажњи потпуно промакло питање сасвим посебне судбине језика, којим се обраћа свету, и од чије изражајне носивости зависи дубина њених мисли. Осим што је највећим својим делом писана једним накарадним српским језиком, наша се философија ни по чему другом не може називати *нашом*, макар се по некад и односила на поредак постојећег; јер круг њених решења потпуно промашује опсег идеја, сазревалих кроз дугу повест у крилу нашег народног живота.

Додуше, и у другим народима луча философоке мисли палила се у позним вековима њиховог повесног згодовања, и то управо у временима, када су им, с једне стране, нагомилане противречности њихових друштава чиниле непрозирним облике даљег опстанка, и када су, с друге стране, њихови језици досезали до зрелости појмовног сажимања многолике искуствене збиље. У оба ова правца српски народ налази се пред обавезом да из свога духа изнедри једну свестрано засновану философску мисао, која ће просијавањем непоредиво прозирне и свеже коренске основе нашег језичког блага, представљати не само једно ново тумачење смисла и судбине свеколиког Бића, него ће бити и основ устројавања његовог друштвеног, државно-правног и културног живота.

Управо са осећањем такве обавезе приступам излагању својих погледа на путеве, којима је наш књижевни језик доспео у свој данашњи облик појавности, надајући се да ћу тиме побудити позорност наших философа, песника, језикословаца и, уопште, културних посленика, посебно оних, који су сигурно позванији од мене, да о питањима, која ћу поставити, кажу своју реч. Само се по себи разуме да ћу своја схватања, и своју тачку гледишта, изнети више као предлог једног могућег тумачења, него као једини могући образац разумевања нашег језичко-културног наслеђа. Ако се коме учини да су извесни искази сувише оштро зацртани, посебно они, који се тичу једног таквог горостаса, какав је био Вук Караџић, према коме, иначе, гајим лично дивљење, какво дугујемо људима, који су себе умели да учине заштитним знаком свога времена, то ће бити зато, што покушај другачијег вредновања једног готово неприкосновеног склопа захтева методолошко пренаглашавање његових мање познатих ви-дова.¹

¹ Желим још да образложим, шта подразумевам под заменицом *наш* у синтагмама „наш књижевни језик“ и „наша културна повест“, јер њена употреба у овим синтагмама нипошто не обезбеђује довољну меру прећутне сагласности, којом би недвосмислено био заокружен њен обим.

Говорећи о „нашој културној повести“ и о два њена „упоредна тока“, имам на уму културно-повесни оквир живота српскога народа у свим оним подручјима, у којима је он имао, и има, своја етничка упоришта. Отуда, под „нашим књижевним језиком“ подразумевају књижевни језик српскога народа, не устручавајући се да га, самим тим, називам српским језиком, а не српскохрватским, како се уобичајило да се данас каже. Образложити такво опредељење веома је сложено, јер оно, у постојећим околностима, може изазвати многа подозрења. Моји разлози су, међутим, искључиво научне природе. Крајњи је час да се они једном отворено кажу, тј. да ствар истине најзад претегне над политичким, и политиканским, побудама. Никога, наиме, не може угрозити непобитна истина, да је хрватски народ, у једном тренутку своје повести, изабрао источно-херцеговачко наречје српскога народног говора за свој књижевни језик; никога добро-намерног не може угрозити истина, да је тај говор, потом, постајао говором

У животу свих племена постојао је један такав тренутак, у којем се унутрашња самодовољност кружног, неповесног времена, зазнована на обичајности, истемељивала из своје постојаности, и нови облици живота постајали толико разгранати и неухватљиви, да је у постојећем виду њихов даљи опстанак бивао у најмању руку доведен у питање, ако ли не и сасвим онемогућен. Такав потрес долазио је у „друштва понављања“ увек споља, а означавао је укључивање односног племена у сложено устројство сваковрсних размена са другим, најчешће узапредовалијим племенима, и припајање једном додуше разгранатом, но ипак уједносмереном току згодовања повести.

На разини језика захтевало је ово проширивање животних оквира велико напрезање постојеће баштинске основе ради правилног усвајања нових искустава и одговарајућег именовања и поистозначавања до тада непознатих предмета и немишљених садржаја. Тешко је у неколико потеза распетљати сложени замршај који сада настаје сплитањем најразноврснијих услова; чини се, међутим да је даљи развој језика појединих племена бивао одређиван

а) Природом „цивилизацијског тока“ у којег се племе „уливало“ и који је настојао да га „преплати“ и „прогута“ (што ће рећи језиком, саставом вере, правно-политичким устројством, једном речју „културним обрасцем“ односног тока), и у једнакој мери

б) Снагом, или боље рећи *начином*, на који се племе одупирало губљењу своје истоветности, чувајући облике своје етничке и баштинске својеврсности при усвајању туђих, или проширујући опсег значења свога наслеђа при наметању својих садржаја.

Који год да је од могућих смерова живот, а онда и језик племена даље узимао, чини се неоспорним да је пресудни догађај за

образованих слојева хрватског грађанства, да затим продре и у широке масе кајкавског и чакавског подручја; трагаоце за истином не може угрозити и чињеница, да је тај језик у последња два столећа обавио добар део оног посла, којег је кроз толике векове спроводила религиозна Унија, тако да се под хрватску заставу постепено сврставало покатоличено српско становништво; пробитак истине не може угрозити ни чињеница, да је по неповратној ђуди згодовања повести, хрватски народ, тако установљиван, стекао право да свој језик назива по своме имену (иако ми знамо толико супротних примјера, јер Американцима не пада на памет, да свој енглески језик називају америчким, нити Мексиканцима њихов шпански мексичким); али тек у овој тачки пробитак истине тражи од нас да сагледамо један тежак, и темељан, неспоразум: Не постоји, наиме, никакав разлог, да брига хрватског народа за установљењем свог идентитета обавезује другу, српску, страну; ако Хрвати имају својих оправданих разлога, да српском књижевном језику, којим се служе, калеме хрватско име, потпуно је неразумно да то исто, са својим, чине Срби. На политичанску природу те Даничићеве мистификације толико убедљиво скренуо је пажњу Лаза Костић у доба несрећних аустрофилских стрампутица династије Обреновића, да човек данас остаје збуњен пред потпуним оглушењем читавих нараштаја о благовремено упозорење великог песника и филозофа.

Невоља је у томе, што је у нашој новијој повести питање књижевног језика заузимало почасно место на списку горућих политичких неразрешености. Брига за јединство књижевног језика, у јеку борбе за уједињење Јужних Словена, служила је више политичким него књижевним сврхама, што је довело до тога, да се темељно побркају етничке и државно-политичке категорије, и да се под заштитом високих повесних циљева стави у стање упитности суштинско јединство једног, етнички и културно самониклог, и самоодређеног, огранка нашег државно-политичког састава.

њихову судбину увек бивао стварање властитог, или преузимање туђег, *писма*: описмењавањем, ступала су племена у заједницу образованих и стављала своју изворност у службу нових културних задатака. Ми познајемо различите облике овог „укључивања у повест“: једна су племена наметала своју власт другима, али преузимала њихову културу и њихово писмо, друга су бивала и покорена, и етнички, културно и језички асимилована, трећа су губила језик, али задржавала свој пантеон, четврта сасвим обратно, код петих се стварала нова било етничка, било културна мешавина, итд.

Највећи део широко распрострањеног словенског племена наметао је при својим сеобама свој језик домородцима, и при том их још и етнички асимиловао. Али ни један његов огранак није одржао свој изворни многобожачки пантеон, јер су се на читавом подручју свог распрострања, и у пресудним столећима свог „цивилизовања“, Словени сусрели са моћним мисионарским утицајем хришћанства, подупртим једнако моћном спрегом политичких и економских интереса. Ни једно од ових племена није пружило толики отпор христијанизацији у оној мери у којој је то учинило српско племе (премда одмах треба рећи да је мало које, потом, истрајало са таквом упорношћу на изједначавању своје вере и своје племенске изговорности). Доказа за то има много и ја ћу набројати најважније, јер се управо они налазе у средишту предмета ове расправе:

а) Пример без свога двојника у читавом словенском (та и хришћанском) свету јесте епископски круг српских јуначких песама, који показује, да је као упоредни ток, поред високог ступња хришћанске образованости, опстојавало у народу живо сећање на многобожачка, предхришћанска, времена. (Овде треба споменути занимљиву претпоставку В. Ђаковића о *не*постојању једног изгубљеног, тј. *не*забележеног, *митолошког* циклуса). Та је чињеница од посебног значаја за језик, јер је неукљученошћу сеоског живља у преображаје „цивилизованог“ живота било конзервирано једно стање језика из „неповесних“ времена;

б) Већ сам облик, у којем је српско племе примило византијско предање хришћанства, јасан је знак да је један добар део многобожачких наслеђа сачуван у брижљиво прилагођеним видовима хришћанског ритуала.² Ови, додуше, никада нису постали саставни део званичне литургије, вековима чишћене од свих облика паганских наслага, али су не само толерисани, него и живо подржавани од Цркве, када је већ једном постало јасно да се непокорно племе тешко одриче своје старине, и када је њено неговање у христијанизованом облику постало заштитни бедем против исламизације.

У светлости овако постављеног разлоговања, недвосмислено се пројављује закључак, да је дуг и спор ток прерастања српског племена у српски народ крчио себи два упоредна корита, од којих је свако другоме убризгавало срж своје матице: Паганство хришћанству живо сећање на раскошну многоликост прастарих предачких обичаја, обреда и култова, хришћанство паганском хероизму благо-

² Велики посао у расветљавању паганске основе многих племена, данас хришћанских, обичаја, обреда, празника и веровања, обавили су наши етнологзи: В. Чајкановић, Т. Ђорђевић, С. Тројановић, а новије време и Шпиро Кулишић.

честиву усрдност евангелске врлине. Није, међутим, спорно да су ова два тока покадшто била раздвојена тешко пробојним гребенима, и да су их само, додуше пенушави, но ипак уски и маловоди брзаци повезивали. Само је та раздвојеност у једном посебном, и тешком, готово пресудном тренутку страшно преувеличана, и уместо да буде разлог повећане бриге за њихово поновно повезивање, штавише за откривање заједничког ушћа, она је послужила као окосница потпуног расцепа, у коме треба тражити разлоге многим потоњим невољама, које су задесиле јужнословенска племена.

Погром уместо срастања

Нема ничег незахвалнијег од подухвата, који хоће да баци другачију светлост на један крупан повесни чин, за којег се беспоговорно држи, да је добио своју коначну оцену и своје непомериво место у оном делу науке о повести, који се бави вредновањем. Мало је шта толико неоспорно међу нашим повесничарима и језикословцима, колико оцена о вредности оног сплета догађаја, њихових узрока и учинака, који је познат под именом „Вукова реформа“. А управо тај сплет, тај, назовимо га, повесни чин, и преокрет, не може да заобиђе поменута „другачија светлост“, на чијем смо зраку кренули према пореклу, и природи, наше образованости. Њој се управо он обелодањује као преломна, и преламајућа, тачка, у чијем се сабирном огледалу у једнакој мери зрцале и обриси далеких, предусловних, почетака, и ликови потоњих, нама данас толико значајних, учинака; и разуђени слојеви језика, и одговарајући видови „народног бића“, који се у растегљиву твар језика понајизражајније урезају; и етно-религиозни састав са својим тамним контрапунктима, и економско-политички склоп, у којег су се спрегли Јужни Словени још у времена када су своју многотвориву свежину донели на балканску раскрсницу.

Није ни случајно, ни чудно, да се један, за судбину читавог народа толико важан, готово и судбоносан чин, збио на попришту језика. Вуковом подухвату претходила је једностолетна предигра, у којој политички мотиви нису имали ништа мањег удела од језичких. Када су почетком друге четвртине 18. века у Сремске Карловце дошли руски учитељи, најпре Максим Суворов, а затим и Емануил Козачински, родила се замисао, да се стари српскословенски језик богослужења замени рускословенским, јер се за њега веровало, да је то исти онај старословенски језик, из којег се, у 12. веку, издвојила његова српска редакција. Тај језик, наметан потом са невероватном упорношћу од стране нашег свештенства у Сремским Карловцима, требало је да етнички и религиозно упряжен српски живаљ у Аустро-Угарској приближи његовом словенском врелу, заштитивши га тако од германизације с једне стране, и од унијаћења са друге. Дабоме да је у целој тој ствари царска Русија имала своје значајне интересе: интерес Аустрије био је, напротив, да се на Балкану сузбије руски утицај. Но када је аустријски цар Јосиф II почео да води еластичнију политику према народима Царства, прожет просвети-

тељоким идејама, али и истанчанијим осећајем за далекосежне добити од једног лукавије замишљеног образовно-политичког програма, положај „србског национа“ нагло се поправио. Борба за „српске привилегије“ допринела је повећању сигурности српског грађанства, а масовно исељавање у Русију, чије је разлоге Црњански у „Сеобама“ тако велелепно осликао, тиме је било заустављено. Велики замах школства, крунисан отварањем прве српске гимназије у Сремским Карловцима 1791. године, као и престанак непосредне опасности од унијаћења, учинили су да ослаби потреба за политичким и културним ослањањем на Русију. Природно је да је у таквим околностима устукнула и замисао, да се књижевни језик ствара срастањем српскословенског са руским језиком, и да су најбољи духови, које је „српски национ с оне стране Саве“ одгајио, посегнули за оним говором који се већ неговао по образованијим грађанским кућама. Тако је настао славено-србски језик, мешовит у својој основи утолико, што се у њега сливала лексичка, морфолошка и синтаксичка грађа црквеног српско-словенског језика и језика грађанског слоја у Војводини, али и многобројни облици из Руског и из чистог „народног“ говора. На томе језику стали су писати највећи писци онога времена, не пропуштајући, при томе, да се у посебним приликама, када је непосредна сврха то захтевала, са мање или више успеха окушају и у писању и чистим народним језиком. Нема никакве сумње да је славено-србски, језик без своје граматике, у ономе стању, у којем га је затекао Вук, био далеко од оног ступња развијености, у којем би могао испоручити задовољавајућу основу за стварање општеважеће књижевне норме; али је, у једнакој мери, претерана и произвољна оцена, да је он био јалов, неплодан језик. То је био језик у стварању, широке отворености и за упијање богатих искустава са више језичких и културних врела, чије је срастање са живом матицом народног говора било само ствар времена, и стрпљења. При томе, ми се морамо сложити да је „народни језик“ требало да послужи као природна основица тога срастања, али не можемо прихватити да се оно могло, на ваљан начин, извршити порицањем читаве једне половине народног искуства, и то оног његовог дела, којег је српско племе вековима уграђивало у свој *habitus*, преко којег је најзад, равноправно суделовало у повесном животу „заједнице образованих“. Вук је пред собом видео само вештачки славеносрбски језик, који је ипак, у неку руку, на природан начин израстао из више него сложених српских прилика; али да је хтео да погледа даље у прошлост, он би морао видети да је стари црквенословенски језик кроз дуге векове искушавао изражајну носивост наше језичке основе, ослањајући на њу широку грађевину, чијој запремини нису недостајали ни највиши спратови духовног живота. Него се он, напросто, снабдео справама за рушење, што ће рећи својим љутим анти-клерикализмом и ресантиманом неуспелог ђака, и ставивши се под утицај, и заштиту, једног, додуше генијалног, католичког поданика, чији су, међутим, политички циљеви били у најмању руку сумњиви, уместо да уклони једно нескладно крило, или да подупре темеље како би се могли безбедно зидати нови спратови, срушио читаво здање и почео да гради изнова.

Није лако са поузданошћу судити о ширим, политичким побу-
дама окакве искључивости (јер нема никакве сумње да су се на пољу
језика изукрштале, и сукобиле, много сложеније побуде), посебно
када се у игру уведе осетљиво питање међунационалних односа у
борби за књижевни језик. Претерано би било рећи да је Вук имао
свест о томе, да је са својом Реформом ишао на руку оном смеру,
којега је „католичко Царство“ себи зацртало у својој „балканској
политици“; али чињеница да је он од Беча добијао не само подсти-
цаје, него и отворену подршку, а да су, с друге стране, први буквар,
писан његовом азбуком, штампали Турци у Сарајеву, могла му је
бар нагневити, да патрони његових идеја нису били пријатељи срп-
ског народа. А са каквим је (политичким) разлозима „књижевни За-
греб“ усвојио његова начела, необориво је доказао Павле Ивић у
својој изванредној књизи „Српски народ и његов језик“. Било како
му драго, Вук је српски језик вратио у стање, у којем се он налазио
много векова раније, када су се већ усвојено општесловенско писмо,
и заједничко благо старословенског језика, сасбражавали особено-
стима српског народног говора, и када је овај, мукотрпно и споро,
растегао своју коренску и обликотворну грађу за укрштање са кул-
турним садржајима образованих народа. Да је о томе размишљао,
Вук би се зацело био досетио да је језик, којим је Душан Немањић,
за трпезом, разговарао са својим дворјанима, био сасвим близак, ако
ли не и исти, оном, којим је потом написан његов Законик; да је
тим истим језиком била написана читава једна „профана“ књижев-
ност, која је вршила значајан утицај и у другим деловима словен-
ског света (пример Познањског зборника, у којем су сачувани бело-
руски преводи српских обрада романа о Тристану и Изолди и Бову
од Антоне); да су силна житија, посланице и похвале, затим јеван-
ђеља и небројени преводи дела црквених отаца, сачињена не зато
да би у њима уживао мали број изабраних, него делом зато, да би
их могао читати и разумети свако, ко се иоле описменио, а делом
зато, да се за врлину нове, једнобожачке вере придобије што шири
круг народних слојева, који су приступали образовању; да је, нај-
зад, до одвајања језика образованих од језика необразованих слојева
(јер никакво не можемо прихватити да онај први није „народни је-
зик“) дошло услед не добро познате, и осведочене, инерције језика,
којом овај непогрешиво пресликава, и следи, духовне и материјалне,
једном речју животне, прилике средине у којој опстојава, али и да
је разлика међу њима у најмању руку била иста колико данас из-
међу језика политичких скупова или научних заседања и језика
сточара по херцеговачким голетима. А да се вратио само један век
уназад, Вук би се срео са пионирским послом школе Клиријана Ра-
чанина и читавог једног нараштаја њених потоњих следбеника,
међу којима је Гаврил Стефановић Венцловић у својим проповедима
шајкашким ратарима, у својим небројеним записима и преписима,
у песмама и драмама, већ употребљавао један језик, који је и пра-
вописом, и облицима, и значењима извршио неосетно стапање „књи-
жевног“ и „говорног“, такозваног народног, језика.

Парадоксална је, при томе, и препуна ироније, чињеница, да се
један од главних удара Вуковог пробоја прерушио у најсвечанију
одежду непријатељског табора. У својој основи, читаво Вуково по-

сланство уперено је против оног тока српске народне повести, који је поступно израстао из хеленско-византијског предања, истичући слово светог писма као заштитни знак овог континуитета; непомирљиво заступајући онај други, упоредни ток наше повести, којег смо условно назвали паганским, он се намерио управо на то слово, хотећи да покаже да се народним језиком и оно може исказати. Мало је рећи да се он при томе превођењу убрзо морао уверити да његов „Рјечник“, препун турцизама и безбројних сточарских и ратарских именовања, ни из далека не пружа задовољавајућу језичку основу за именовање многих, нарочито апстрактних, садржаја, те је грлимице похрлио према оном благу, које је јавно проказао, и којему у самом „Рјечнику“ није нашао места; мало је рећи, јер таква недоследност готово да наводи на помисао да њему ништа, уистину, није било стало до самог слова Светог писма, нити до посланства које ће оно, сваком разумљиво, имати да изврши у народу (иако ми нисмо без сведочанства о Вуковој искреној привржености „слатком Православљу“); него је њему било до тога да докаже, како „народни језик“ уопште може (мимо тога што је, у суштини, доказао сасвим супротно, и оборио своје властите претпоставке). Али та овест коју је он успео да наметне младом грађанском слоју што се у Србији регрутовао понајпре из редова „сеоске аристократије“, одиграла је улогу клипа у точковима једног кретања, које би се, иначе, одвијало поступно, и уместо на погрому и раскиду, почивало на сростању, и прерастању. То, да је Вук хтео да буде наш Лутер, не показује само чињеница да је он Свето писмо преводио са превода оца европске Реформације (парадоксално, и иронично, утолико, што је српски народ своју „Вулгату“ добио такорећи из треће руке, а своје хришћанско образовање стицао је вековима на самом извору); него је он допринео да се једном скоројевећком слоју ставе у руке лагодна средства да се без гриже савести препусти дволичном моралу материјалне културе, и онда постепеним, али неизбежним развојем, припреми услове за обезвређивање највиших вредности, негованих у матици оба поменутога тока српске повести. Али ако је Лутер, у средини немачких услова, имао неоторивих разлога да, наспрам латинског језика богослужења, изнесе на видело дана језик народни, нама један такав погром није био потребан, јер смо ми своју језичку реформацију имали већ са Кирилом и Методијем, и своју народну писменост још у време Саве Немањића, Доментијана и Душановог законика.

О прекинутом континуитету

При свему томе, треба се држати далеко од сваке помисли да је читав Вуков подухват био штетан, и да у њему није било ничег од трајне и непролазне вредности за даљу судбину српског, па онда и других јужно-словенских народа. Ван сваке је сумње да је откриће, и бележење, нашег српскога блага био догађај од прворазредног значаја за читаву европску културу, и непресушно надахнуће поколењима наших родољуба и нараштајима наших уметника. Само, учинак тога открића имао је, у ширем кориту српске повести, снагу за-

метања трагова, и ако су се Хердер и Гете дивили српском генију, они су то чинили не зато што су у нама хтели да виде себи равноправне културне саучеснике, него примитивно племе, које се тек подиже из таме митског времена. Њиховом погледу, а затим и погледу читавог потоњег столећа, сасвим је измакла истина, да се српски дух већ био до те мере образовао, да је био спреман за потпуно равноправан, и самосвојан, „укрштај“ са духовним искуствима, која су почела да му притичу са Запада. Овако, лишени свога правог духовног упоришта, без чврстих властитих мерила, која једина могу бити хранљиво тле за калемљење нових узорака, наоружани једним тек „емотивним“ језиком, чију је основу поново требало растезати за исказивање тек „имагинативних“ садржаја, наши су се учени људи нашли у улози хетерогених ђачића у школској клупи европских учитеља, без неопходног поверења у основна оруђа којима су располагали, без видика који дају одважност за најшире и најтемељније духовне захвате. Замевши траг високо развијеној апстрактној терминологији, која је још од дванаестог века поступно, посебно кроз небројене преводе дела црквених отаца, до савршенства испредала мрежу најистанчанијих појмовних именовања, Вуков језик је потпуно разоружао старешине наше духовне војске, те су се оне, у овом часном незнању, приучавале позајмљеном оружју, што је, да боме, осим духовне потчињености, изазвало поплаву страних речи и израза у једном народу, који их је у своме искуству и језику већ био усвојио, или бар припремио основу за њихово усвајање. Изборивши се за један правопис, којим је, баш као и у области лексики, наметнуо као општеважеће мерило најнеобразованијих, и чије основно гесло „Пиши као што говориш“ уопште не одговара стварном стању ствари у језику (јер је нпр. потпуно нетачно да српски језик има само пет самогласа), Вук је из српског ћириличног писма готово хируршким резом одстранио оне његове слојеве, који чувају етимолошку дубину језика, и чине да из њега сијају Смисао и Значење, једнако колико Памћење и Повест. Несхватљиво је са коликим је нехајем Ђура Даничић одбацио ванредно заснована упозорења Милоша Светића, alias Јована Хацића, о опасностима напуштања етимолошког правописа, изречена у њиховој чувеној полемици. Још мање је схватљива ненаучна пристрасност тако великог научника, какав је био Александар Белић, који се прихватио пресуђивања у томе спору једно столеће касније, утолико пре што он све научне прерогативе ставља на страну Даничићевих аргумената, чија је пак основна, ако ли не и једина потка, да су сви други народи били луди(!) и неразумни када су стварали своја замршена писма, и да је једино у Вуковој глави, на срећу српскога народа, синула искра здраве памети!)*. Определивши се пребрзо за само један дијалекашки огранак српскога народног говора као за окосницу будућег књижевног језика, и то управо за онај, који је на себи носио ожиљке оштрих и крутих гребена из постојбине херцеговачких сточара, Вук је затворио пут мекшим и питомијим, лирскијим наречјима, која су

* А тај исти правопис прекинуо је природну упућеност нових нараштаја на огромно књишко благо наше црквене, посебно светоотачке баштине, јер је за те нараштаје стари српско-словенски језик постајао нечитљив, и чак недоступнији од латинског!

одсликавала шири распон душевног живота на широј лествици акцентске, ритмичке и мелодијске изражајности (Није само насиље у журбаног градског живота одузимало дужине и нагласке придошлицама из „дијалектских жаргишта“, о чему је, са само себи својственем узрујањошћу, писао Винавер, нити је само „отмени“, свеизравнајући говор грађана приморавао „простакне“ и „сељаке“ да прилагођавају свој говор ради социјализације; него су те појаве биле — а још увек трају — и учинци једном усвојене и наметнуте норме, која је потом, попут Горгоне Медузе, скамењивала сваки живи трептај посебности, тако да су се наши песници, нарочито услед потпуног одсуства речи са нагласком на последњем слогу, услед готово махехинског протеривања партиципа и сложених речи, те заблуде о „десетерачкој“ природи нашег „народног бића“, дуго копрцали у једној грубо тканом мрежи, плаћајући њеном ткачу данак у виду својих жртвованих, често блиставих, надарености. Колики је износ те жртве у случају Бранка Радичевића, магистрално је показао Милан Кашанин. А ја ћу се сада задовољити само тиме, да споменем прометејску судбину Лазе Костића, који је силином дара био раван свом савременику Рембоу, ширином образовања и амбиције Гетеу, а проницљивостију свог песничког генија Шекспиру, имајући при томе и философску димензију својих предсократских узора. Један такав Лаза Костић чинио је чуда у језику, који је осећао, недовољним за изрицање најтананијих треперења у Духу, и у Бићу; чинио је, једнако, чуда и са нашим десетерцем, оборивши предрасуду о његовој непримерености јамбском стиху; а баш због тога, он се нашао на удару људи, чији је духовни видик био несразмерно ужи од његовог, доживевши да постане предмет поруге током читаве половине једног залуталог столећа.

Ми треба да замислимо у рукама Лазиног генија језик Гаврила Стефановића Венцловића, притом још обогаћен двовековним развојем, да би могли представити себи укус свих оних јела, која би се наша на нашој књижевној трпези, да није било Вуковог промашаја.

Додуше, човек би требало да буде заиста злонамеран, па да порекне вредност великим делима књижевности, написаним на језику, који се ослања на Вукова начела. Али оно, о чему се овде ради, јесте уверење, да би та дела била и већа, и многобројнија, да је наш књижевни језик, у пресудном тренутку, кренуо другим путем; у најмању руку, не би нам се десило да готово у потпуности останемо без своје изворне философије, и да наш највећи мислилац напише своја главна дела на немачком језику. Такође, требало би бити потпуно неупућен у повесне токове деветнаестог века, па не увидети да је сусрет Србије са Западом био ствар историјске нужности, и да је велики део српског образованог, и монденског, света, посебно у шездесетим годинама прошлога века, одушевљено стао усвајати животне, и културне, обрасце са Запада. Али при свему томе, човек не може а да се дубоко не замисли над свим слепилом, чији је коначни изданак поново био један генијалан дух, са којим се кренуло у отворено, и искључиво, западопоклонство, и у потпуно одбацивање српске срењевековне културе; јер када је Јован Скерлић објавио, да

српска књижевност почитће од осамнаестог века, дакле од тренутка нашег културног сусрета са Западом, и када је не само главнина наших интелектуалаца, него и читава потоња политика, кренула за њим, више није било никакве сумње, да су сами Срби ишчупали корен свога вековног стабла, и да је иста она стратегија, којој је послужила Вукова реформа, дошла до својих зрелих плодова.

О накнадном успостављању прекинутог континуитета

Како, међутим, философска тачка гледишта искључује празне тугованке за недогођеним и неозбиљеним, настојећи да ствари схвати у њиховој нужности, и како, с друге стране, улог повесних чинова не застарева све док има оних, који су спремни да за њега јемче, нама се данас указује прилика, да приступимо темељном успостављању изгубљеног јединства, и прекинутог следа, српске језичко-културне повести. Примере за таква накнадна преузимања ми налазимо у повесници свих народа, и свих цивилизација, до те мере, да би се са много разлога могло тврдити, да постоји извесна чврсто утемељена закономерност, по којој нагли раскиди служе, у крајњој линији, томе, да се оно напуштено, у каснијем раздобљу, на једном вишем ступњу развоја, поново усвоји. Треба ли нам бољег примера за то од судбине европских народа који су хришћанском садржају свог образовања, у Ренесанси утиснули облик класичних хеленских узора, укинутих управо од самог хришћанства? Какви под да су наши данашњи погледи, ми не можемо занемарити чињеницу, да је посебност српског културног обрасца била обележена својеврсним спојем паганског наслеђа и хришћанске проповеди, и да је језик српског народа, самим тим, носио на себи жиг тога двојства; да се из те „дијалектичке напетости“ изродила „негација“ у виду порицања „тезе“, на којој је почивао опстанак српског народа; и да по неумитности исте логике, морамо рачунати са тим, да ће се на ступњу „синтезе“, у свим подручјима, па онда и у језичком, стећи у исти ток оно укидајуће, и очо укинуто.

Такво схватање носи у себи основе читавог једног културног програма, који би требало да обухвати све гране у породици духовних наука, а посебно наш школско-образовни систем, песништво и философију. Наша би деца, кроз своје образовање, требало да стичу свест о нашим коренима, колико словенским, толико и индоевропским, колико паганским, толико и хришћанским. Учење старословенског језика требало би да буде обавеза свих наших школа. Наша наука о језику и књижевности већ је извршила значајна преиначења раније укорењених предрасуда о вредности књижевних дела, писаних српкословенским језиком, али је још далеко од стварног утицаја на комотност и неодговорност савремене језичко-књижевне стихије. Посебно се наша савремена поезија нашла на дубокој стрампутници. Наша језичка, и шире гледано, културно-повесна ситуација, ниуколоко није сродна ситуацији западно-европских народа, да би наше песништво смело да дозволи себи олако пристајање уз судбину њиховог: ми тек треба да створимо велика песничка дела, надах-

нута лирским, епским и религиозним садржајима нашег наслеђа, и тек кроз та дела да стекнемо широку духовну и језичку грађу, на основу које ће наши језикословци стварати своје речнике, зборнике и приручнике, којих данас немамо, а философи налазити надахнуће за оцртавање оног посебног погледа на свет, којег је наша сложена судбина кроз толике векове припремала.

Не тек само примера и набрајања ради, изнећу овде неколико мотива, који нерасветљени чекају, да се њима озбиљно позабаве наши песници, и посебно философи.

Ми једном морамо бити начисто са тим, по каквом то „проклетству“ избија из наше природе потреба, да увек изнова започинемо из почетка, одбацујући, често са гнушањем, тешко стицане плодове ранијих раздобља.

Ми морамо испитати оно посебно обележје наше народне душе, из којег проистиче склоност ка обоготворавању заслужних личности, до те мере, да се слепилом, и опасним нехајем, занемарује њихова људска погрешива природа (такав је данас случај управо са личношћу Вука Караџића); и у вези са тим, стално обнављан мотив издајника, при чему се, у митској свести народа, стопостотно обрћу предзнаци, тако да један турски вазал може постати митолошки симбол народног хероизма, а да се једном, у најмању руку опрезном војсковођи, али добром родољубу и хришћанину, припишу својства народног издајника.

Ми такође морамо сагледати, у којој мери је косовски мотив жртвовања за царство небеско, и Србије као новог Израила, доиста примерен нашој повесној судбини, и да ли је он заиста обновљен у нашој најновијој повести, у исконски дубоком пориву, којим се српски слободарски дух пробудио 27. марта. Колики је философски домет наше теолошке критике европског хуманизма, промишљене и пророчански изрицане чак пре него што се она философски уобличила на путевима европске философије, требало би да са највећом пажњом буде испитано од стране наших мислилаца.

Најзад, што се саме судбине књижевног језика тиче, наша философија дужна је да се више не оглушује о сложено питање етничких, националних, верских и државно-политичких међузависности и условљености, које су, све од реда, и свака на свој начин, довеле до данашњег књижевно-језичког ћорсокака.

Много је разлога за очекивање, да столама наших етнолога и повесничара, који су већ начинили крупне кораке у расветљавању српског културног наслеђа, крену песници и философи. Ми треба да склопимо велики савез између Науке, Песништва и Философије, сличан оном, који је с краја осамнаестог, и с почетка деветнаестог века, широм пронео славу немачког народног духа, ако желимо да будемо на висини својих повесних задатака.

Јер народи, који облике свога опстанка не вајају из свога камена, који не воде бригу о складном укључивању баштине у целовити склоп нових животних услова, брзо ће упознати вече свога повесног дана.